

4.6 Muzejní pedagogika

Pavel ŠOPÁK

Pozice muzejní pedagogiky[1] je velmi specifická: obě sféry – muzeologie a pedagogika – mají k muzejnictví, jež nelze absolutizovat nad rámec oborové specializace, k níž náleží muzeálie, muzejní sbírka či celé muzeum, vztah zprostředkujících disciplin. Jinak řečeno, obě jsou založeny, byť každá jinak a s jinými cíli, na multiplikaci poznatků vůči nepoučenému nebo spíše rozdílně poučenému publiku. Tuto podobnost lze vyjádřit s jistou nadsázkou takto: jestliže východiskem poznávacího procesu v pedagogice je *didaktizace* (obsahu), u muzejního fenoménu, zejména pak u muzea je to *muzealizace* (ta je však nikoliv instrumentem zpřístupnění, ale samotného začlenění předmětu do muzejní sbírky; z hlediska pedagogického jde spíš o odrývání pohnutek muzealizačního aktu). Obě tyto intelektuální činnosti vyžadují teoretickou přípravu v oboru: učitel češtiny nebo chemie musí znát podstatu problémů, překládaných žákům ve výuce; podobně i muzejník, prezentující divákům materiál z dějin techniky nebo vojenství, musí bezpečně ovládat danou problematiku. Platí zásada, že čím jsou znalosti zprostředkující osoby hlubší, tím větší má edukace šanci na úspěch. Další podobností, která má ovšem konstitutivní význam pro obě disciplíny, je princip interakce mezi subjektem a objektem, tedy zprostředkovávající funkce, byť by byla u každé z disciplin odlišně založená; s ní souvisí časová dimenze této interakce (tj. závislost na časovém intervalu), dynamičnost (průběh s měnícími se formami) a zejména motivace jako předpoklad učení i vnímání, dešifrování povahy a podstaty muzejního materiálu i jeho plného porozumění.

Tím, že muzeálie je často nonverbální povahy, komplikuje se její začlenění do intencionálního edukačního procesu.[2] Tento proces nevypovídá jen o vlastním smyslu daného artefaktu či

naturfaktu; spíše pracuje s asociativní silou muzeálie, s představami, jež v divákovi vyvolává a které prostředí muzea umocňuje. O edukačním procesu, jenž nastává „samočinně“, však nemůže být pochyb – a nejpozději od 16. století se ve spisech věnovaných problematice sběratelství tento prvek akcentuje, tj. jde o *intencionální* edukaci. Vyobrazení sbírek ze spisů Ferrante Imperata (1525?–1615?) nebo Ferdinanda Cospioho (1606–1686) zřetelně zachycuje i postavy, hovořící o předmětech svého zájmu přímo ve sbírce. Do dějin muzejní pedagogiky lze bezesporu zařadit i tzv. *cicerone*, tj. erudity, kteří byli průvodci mladých aristokratů na jejich kavalírských cestách do Říma a dalších italských měst. Literatura, která se pojí s výkonem této specifické profese (dnes bychom řekli, že *cicerone* prováděli *animaci* kulturních aktivit), byla podmíněna osobním kontaktem diváka s dílem ve sbírkách.[\[3\]](#) Rozvoj moderní muzejní pedagogiky spadá do konce 19. století. Je spojen s otevřeností širšímu okruhu zájemců, se sociálním aspektem osvětové aktivity, s potřebou hledat specifické prostředky zpřístupňování kulturního dědictví, vědeckých poznatků, moderních technických vymožeností, uměleckých děl a zázraků přírody širokému okruhu zájemců. Zemí, kde se díky rozvoji muzejní teorie a praxe a současně vlivem specifických sociálních poměrů dařilo muzejní a galerijní pedagogice nejlépe, bylo Německo.[\[4\]](#) Zde se pěstovala při muzeích ve velkých průmyslových městech, kde bylo možné dostát kýžené *socializační* funkci muzea. Populární spisy Theodora Volbehra a přednášky realizované během prohlídek uměleckoprůmyslového muzea v Magdeburku, jež vedl jako ředitel, jeho schopnost vcítit se do obrazů a podat poučení divákovi jej řadí vedle průkopníka výkladů před uměleckými díly, historika umění a ředitele hamburské Kunsthalle Alfreda Lichtwarka[\[5\]](#) k předchůdcům moderní muzejní pedagogiky. V českých zemích byl již od počátku 20. století recipován příklad dalšího německého myslitele, historika umění a popularizátora dobrého vkusu Paula Schulze-Naumburga. Tento trend se projevil na německých muzeologických sjezdech, zejména pak na sjezdu v Mannheimu (1903). Na německé muzeálněpedagogické aktivity reagovali

představitelé české muzeologické moderny, například Antonín Dolenský[6] a výtvarný kritik Karel B. Mádl.[7]

Spisy Alfreda Lichtwarka jako průkopníka galerijní animace byly známy i českým čtenářům před první světovou válkou. Ve třicátých letech 20. století, již v době nacistického panství, se stal známým prosazováním vazby muzeí a školy archeolog a muzejník Karl Hermann Jacob-Friesen (1886–1960), zpočátku pracovník lipského Musea für Völkerkunde, později ředitel muzea v Hannoveru.[8] Patří ovšem ke smutným faktům, že důraz na muzejní edukaci ve 20. století sledujeme zejména u totalitních společností, pro něž je muzeum nástrojem účinné propagandy, což platí jak pro nacistické Německo, tak po roce 1945 pro země tzv. sovětského bloku. Do tohoto kulturně politického kontextu patří i těsná vazba muzea a edukace, kterou charakterizoval Jiří Neustupný slovy: *„muzeum je ústav se specifickým posláním osvětovým, výchovným, a je proto samozřejmé, že výuka muzeologie musí být prostoupena i disciplínou pedagogickou.“*[9]

Situace v českých zemích byla ale složitější, než by se z pouhého vztažení k situaci v Německu nebo k politické sociaci po roce 1945 mohlo jevit. Osvětové tendence jsou projevem české národní kultury v kontinuitě od národně obrozenských časů do druhé poloviny 20. století, a proto nepřekvapí, že k počátkům muzejní pedagogiky můžeme počítat i populární práce Klimenta Čermáka, třeba jeho text *Strážce starožitností. Povídky a poučení lidu o starožitnostech* (1895), který obsahuje beletrizovaný popis prehistorických nálezů z východních Čech. Čermák sice psal o archeologických terénních výzkumech, o ochraně nemovitých památek, nicméně charakter prózy, formově a obsahově přístupné školním dětem, souvisí s dobovými edukačními trendy v muzejní oblasti.[10] Tento lidovýchovný zřetel byl vlivný i v časech první republiky, kdy byl dán nový impuls rozvoji popularizačních tendencí v muzejní a galerijní praxi. Do tohoto kontextu náleží plzeňský muzejník a vynikající klasický archeolog

Jindřich Čadík. V jeho brožuře nazvané *Jak chápat umění*, vzešlé z přednášek po plzeňské dělníky, čteme dobově příznačné: „*My dokonce zákonem nutíme každého, aby bral účast na rozdělení poznatků vědeckých,*“[\[11\]](#) což lze vztáhnout jak ke knihovnám a osvětovým sborům, tak k muzeím. Po roce 1945 se muzejní pedagogika stává integrální součástí muzeologického myšlení, jak dosvědčuje případ Josefa Beneše, který u muzeí vždy zdůrazňoval jejich vzdělávací a výchovnou funkci, jakkoliv se dělo spíše v rovině všeobecných frází.[\[12\]](#) Protagonistou muzejní pedagogiky je dodnes pedagog Vladimír Jůva, autor řady vlivných syntetických textů o dané problematice.[\[13\]](#) Specifickou oblastí se v šedesátých letech 20. století stala *estetická výchova*, která chápala kultivaci diváka – návštěvníka výstav a galerií zejména s moderním uměním – jako součást komplexní výchovy člověka moderní společnosti. Jejím protagonistou se stal brněnský pedagog Igor Zhoř (1925–1997), autor řady instruktivních publikací na dané téma.[\[14\]](#)

Muzejní pedagogika jako komplex edukačních aktivit, vedoucích k aktivizaci dětského publika a mládeže na výstavách, v muzeích a galeriích a cíleně ovlivňujících chování tohoto publika a podněcujících rozvoj jeho znalostí a schopností, je dnes již samozřejmou součástí činnosti všech významnějších muzejních a galerijních institucí u nás i ve světě. Výjimečných výsledků dosahuje Muzeum umění v Olomouci, což napovídá, že instituce, jinak se skvěle reprezentující svou vědeckovýzkumnou aktivitou, vycházející z atraktivní výstavní dramaturgie, dokáže využít svého potenciálu i tímto způsobem.[\[15\]](#) Na pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci se pak v současné době utváří ohnisko rozvoje muzejní pedagogiky jako akademické disciplíny, jak dosvědčují publikace odborné pracovnice katedry výtvarné výchovy Petry Šobáňové; na ně je třeba odkázat zájemce o danou problematiku.[\[16\]](#)

[1] Z literatury např. Jürgen Rohmeder, *Methoden und Medien der Museumsarbeit. Pädagogische Betreuung der Einzelbesucher im Museum*, Köln 1977; Hildegard Vieregge (ed.) *Museumspädagogik in neuer Sicht*, Hohengehren 1994; Wolfgang Zacharias, *Kulturpädagogik*, Opladen, Leske und Budrich 2001; Týž, *Kultur und Bildung, Kunst und Leben*, Essen, Klartext Verlag 2001. Z české literatury přehledně Vladimír Jůva, *Vznik a rozvoj muzejní pedagogiky*, Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce 47, 2009, č. 2, s. 3-24 (zde další literatura), rámcově srv. též Michal Stehlík, *Nové trendy výstavnictví*, in: kolektiv, *Úvod do muzejní praxe. Učební texty základního kurzu Školy muzejní propedeutiky Asociace muzeí a galerií České republiky*, Praha, Asociace muzeí a galerií České republiky 2010, s. 295-302; Martina Friedlová (ed.), *Umění: prostor pro život a hru. Animátor umění*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2008. Rámcově též Friedrich Waidacher, *Príručka všeobecnej muzeológie*, Bratislava, Slovenské národné múzeum 1999, s. 301-309.

[2] K vazbě k psychologii a *angelmatice* (ta je definována jako nauka o vizuálním sdělování mezi lidmi) viz Tomáš Fassati, *Skupinové a individuální aktivity učí návštěvníka muzea interpretaci umění*, Výzkumná práce muzea umění Benešov u Prahy ve spolupráci s FF UK, katedrou psychologie. Praha, AMG 1998.

[3] Přehledně viz Jiří Kroupa, *Školy dějin umění. Metodologie dějin umění 1*, Brno, Masarykova univerzita filozofická fakulta, s. 107-108.

[4] Ke kontextu Andreas Kuntz, ***Das Museum als Volksbildungsstätte. Museumskonzeptionen in der Volksbildungsbewegung in Deutschland zwischen 1871 und 1918***, ed. Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosoziologie 7, Marburg 1976.

[5] Radek Horáček, *Galerijní animace a zprostředkování umění*,

Brno, akademické nakladatelství CERM 1998, s. 47-48.

[6] Antonín Dolenský, *Musea jako ústavy lidovými výchovné*, Praha 1913.

[7] Jiří Špét, *K vývoji pojetí kulturně výchovné práce našich muzeí*, MVP 14, 1976, s. 199.

[8] Karl Hermann Jacob-Friesen, *Die Kulturgeschichtliche Museen und die Schule*, Museumskunde NF 6, 1934, s. 64-71. – Stručně viz Thomas Saile, *80 Jahre urgeschichtliche Sammlung der Universität Göttingen*, in: [Kolektiv], *Sammeln – Bewahren – Forschen – Vermitteln. Archäologische Univesitätsmuseen und –sammlungen im Spannungsfeld von Forschungs, Lehre und Öffentlichkeit. Internationale Tagung ... an der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck. Abstracts*, Innsbruck 2010, s. 32. – K. H. Jacob-Friesen byl recipován i českými muzejníky, viz Karl Hermann Jacob-Friesen, *Vom Sinn und Wert des Museums – O smyslu a ceně musea*, *Od Horácka k Podýjí* 8, 1931, s. 308-313.

[9] Jiří Neustupný, *Výuka vědního oboru a muzeologie*, MVP 11, 1973, č. 3, s. 135-146, cit. dle. 140.

[10] K témuž tématu viz Kliment Čermák, *Musea a mládež*, *Věstník československých muzeí a spolků archaeologických* 1899, č. 8, s. 113-114.

[11] Jindřich Čadík, *Jak chápati umění. Otázky zásadní, odborné a časové k poučení českému dělnictvu*, Praha – Plzeň, České grafické závody 1922.

[12] Např. Josef Beneš, *Kulturně výchovná činnost muzeí, její teorie a praxe*, in: *Muzeologické sešity – supplementum 3*, *Muzeologický seminář* 83, Brno, Moravské muzeum 1985, s. 45-52.

[13] Vladimír Jůva, *Dětské muzeum – edukační fenomén pro 21. století*, Brno 2004.

[14] Jde o následující samostatně vydané tituly: *Člověk a*

výtvarné umění (1963), *Výtvarné umění ve výchově mládeže* (1964), *Návštěva mezi obrazy* (1973), *Klíč k obrazu* (1983), *Škola výtvarného myšlení* (1987 a 1989), *Klíč k sochám* (1989).

[15] Petr Bielesz – Roman Ludva – Marek Šobáň, *Propagace, doprovodné programy a muzejně pedagogické aktivity*, in: Pavel Zatloukal (ed.), *Muzeum umění Olomouc 1951–2011*, Olomouc, Muzeum umění 2012, s. 279-283.

[16] Petra Šobáňová, *Edukační potenciál muzea*, Olomouc, Pedagogická fakulta UP 2012; *Táž, Muzejní edukace*, Olomouc Pedagogická fakulta UP 2012.